

डॉ. सुमंदा व सुभाष रानडे फाउंडेशन तर्फे पारितोषिक प्राप्त लेख
गर्भमासानुमासिक चिकित्सेतील द्रव्यांचे द्रव्यगुण कर्म विवेचन॥

वैद्य मदन टोंगे

स्वस्थस्य स्वास्थ्य रक्षणम्।

आतुरस्य विकारप्रशमनम्॥

हा आयुर्वेदाचा मुख्य उद्देश आहे. त्यानुसार गर्भ व गर्भिणी यांचे स्वास्थ्य प्राकृत राहण्यासाठी व सुखप्रसूतीसाठी आयुर्वेदात गर्भिणी परिचर्या वर्णिलेली आहे. त्यातील एक भाग म्हणजे गर्भिणीत प्रत्येक मासात वापरली जाणारी द्रव्ये, त्यांचे गुणधर्म याचा थोडक्यात आढावा घेण्याचा प्रयत्न येथे केला आहे. गर्भात प्रत्येक मासात निर्माण होणारी अंगप्रत्यंगे, उत्पन्न होणारे शारीरिक व मानसिक भाव, त्याचप्रमाणे गर्भिणीत उत्पन्न लक्षणे, त्यावर द्रव्यांचा होणारा परिणाम, या सर्वांची सांगड घालण्याचा येथे प्रयत्न केला आहे.

१. मधुकं शाकबीजं च पयस्या सुरदारु च ।
२. अशमन्तकः कृष्णतिलास्ताप्रवल्ली शतावरी ॥
३. वृक्षादनी पयस्या च लता चोत्पलसारिवा ।
४. अनन्ता सारिवा रास्ना पद्मा च मधुयष्टिका ।
५. बृहतीद्वयकाशमर्यः क्षीरीशुङ्गात्वचो घृतम् ।
६. पृश्निपर्णी बला शिग्रुः श्वदंष्ट्रा मधुपर्णिका ॥
७. शृङ्गाटकं बिसं द्राक्षा कसेरु मधुकं सिता ।
सप्तैतान् पयसा योगानर्धश्लोकसमापनान् ॥
क्रमात्सप्तसु मासेषु गर्भं स्रवति योजयेत् ॥
८. कपिलथ बिल्व बृहती पटौलेक्षुनिदिग्धिजैः ।
मूलैः शृतं प्रयुंजीत क्षीरं मासे तथाऽष्टमे ॥
९. नवमे सारिवाऽ नन्तापयस्यामधुयष्टिभिः ॥
योजयेत् दशमे मासि सिद्धं क्षीरं पयस्यया ॥
१०. अथवा यष्टिमधुकनागरामदारुभिः ।
वा.शा. २ -गर्भव्यापद -५४-६०.
सु.शा. १० गर्भिणीव्याकरणाशारीर -६३-६९.

प्रथमे मासे -

प्रथम मासामध्ये गर्भाचे स्वरूप खेटभूत/श्लेष्मा/कलल अशा प्रकारचे असते. त्याचप्रमाणे, गर्भिणीत सद्योगृहित गर्भलक्षणे निष्ठीवन, गौरव, अंगसाद, तन्द्रा, प्रहर्ष, हृदयप्रदेशी व्यथा, श्रम, म्लानि, पिपासा, सक्थिसदनं, योनिप्रदेशी स्फुरण इ. लक्षणे उत्पन्न होतात.

According to modern science, in first month

of pregnancy, fertilization of ovum and its implantation occurs in proper place, uterus. Primary germ layers, blood vessels formation begins.

Primary gut, pharyngeal arches, limb bud develop. From above first month combination of drug, Sag Beej provides proper implantation.

Deodar prevents implantation problems.

वरील सर्व लक्षणांचा विचार करता रस धातु पोषक, गर्भस्थैर्यकर, छर्दिघ्न, बल्य, बृंहण, अग्निदीपन, आमपाचन, अशा द्रव्यांची योजना केलेली आढळते. मधुक मधुर व स्निग्ध गुणाने, छर्दिनिग्रहण, तृष्णानिग्रहण, वातानुलोमन कार्य करते. मधुक रसधातूचे पोषण करून गर्भाला स्थैर्यता प्राप्त करून देण्यास मदत करतो. शाकबीज कषाय रसाने गर्भसंधानाचे कार्य करतो. रक्ताचे प्रसादन करून गर्भास योग्य ते पोषण पुरवण्याचे कार्य शाकबीज करते. पयस्या स्निग्ध, गुरु गुणाने बृंहण कार्य करते. गर्भिणीचे बल वाढवते.

तर सुरदारु मुख्यतः लघु, उष्ण गुणाने, तंद्रा, म्लानिहर कार्य करते व स्निग्ध गुणामुळे वातहर कार्य करून गर्भस्थापनाचे कार्य करते. अशा प्रकारे, प्रथम मासात गर्भ हा अस्थिर असतो. त्याला स्थैर्यता देवून त्याचे पोषण, त्याबरोबरच मातेचे आमपाचन, अग्निदीपन या द्रव्यांद्वारे घडून येते.

द्वितीय मासे -

द्वितीयमासामध्ये गर्भास घनता प्राप्त होते, त्यामुळे विशिष्ट आकार गर्भाला येतो. तो पिण्ड, पेशी अथवा अर्बुदस्वरूप असतो. त्याचप्रमाणे गर्भिणीत निष्ठीवन, गौरव इ. लक्षणे उत्पन्न असतात. वरील सर्व लक्षणांचा विचार केल्यास पुन्हा गर्भपोषण, गर्भस्थैर्यकर, गर्भकर, आमपाचक, दीपन, बृंहण, बल्य, रसायन अशा वरील द्रव्यांची योजना केलेली आढळते.

In 2nd month of pregnancy, embryo start getting organised in the form of different layers of stem cells. Neural tube (brain, spinal cord) is well formed. Digestive tract and sensory organs begin to develop.

From above combination of drug, black sesame and manjishtha promotes mesodermal development.

गर्भधारणा करणाऱ्या सर्व भावात मनाची प्रसन्नता मुख्य आहे. (अ.सं.)